

Summary

Kornus A. O. Paleogeographic Conditions of Formation of the Opillia Landscapes of Sumy Region.

Opillia is a special type of natural complexes of the mixed-forest zone of East European Plain, which are natural treeless spaces formed on drained watersheds, bordering with sandy and wooded swampy lowlands – polissias. Within the limits of the Sumy region, the main part of the opillia fields is confined to the high landscape-hypsometric layer of the southern part of the Shostka Polissya (Ret'-Shostka, Shostka-Ivotka, Ivotka-Svyga interfluves). This stage is characterized by less swampiness, wide development of stepped forests and suborums, and a significant increase of erosion processes at higher (from 150 to 200 m) locations. The combination of an elevated drained relief and a loess-like subsoil substrate made it possible to form fertile soils here, and in the ancient Slavic historical era it led to the appearance of the first centers of arable land.

Keywords: Polissya landscapes, opillia, Pleistocene, Holocene, Shostka Polissya, Sumy region.

УДК 549+552(07)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7852892>

Наседкін І.Ю., Слюта В.Б., Ашихміна А.А.,
Поливана О.Ю., Савенко Д.О.

ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ МІНЕРАЛІВ І ГІРСЬКИХ ПОРІД З КОЛЕКЦІЇ КАФЕДРИ ГЕОГРАФІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

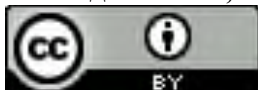
Висвітлено основні моменти історії правил формування назв мінералів, головні правила утворення нових назв. Коротко описані суперечності, що виникали при її становленні. Розглянуто походження назв колекції мінералів та гірських порід кафедри географії НУЧК імені Т.Г. Шевченка, котрі становлять її основу. Зазначаються зразки, що мають найбільш цікаве походження назв.

Ключові слова: мінерал, гірська порода, колекція, походження назв мінералів та порід, мінералогія, петрографія.

Постановка проблеми. В силу обмеженості часу, що відводиться на вивчення предметів (дисциплін), ряд важливих чи просто цікавих аспектів (питань) науки залишається поза розглядом основного курсу.

В мінералогії та петрографії до таких тем можна віднести вивчення походження назв мінералів та гірських порід. Дана тема не виноситься, як правило, на окреме заняття. В той же час назви мінералів та порід є складовою

© Наседкін І.Ю., Слюта В.Б., Ашихміна А.А., Поливана О.Ю., Савенко Д.О., 2023.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Article Info: Received: January 20, 2023;

Final revision: March 07, 2023; Accepted: April 14, 2023.

понятійного апарату науки. І цілком доцільним, мабуть, було б більш детально зупинитися хоча б на основних аспектах (закономірностях) їх утворення.

Аргументом на користь такого рішення є те, що при їх вивченні побіжно вивчається й історія геологічних наук. Також вивчення цього питання буде суттєвою допомогою вчителями при проведенні ними класних тематичних заходів чи роботи в гуртках.

Формування мети дослідження. Хоч і невеликий досвід роботи на кафедрі географії НУЧК імені Т.Г. Шевченка, показує, що дана тема може викликати цікавість та додаткову увагу студентів, заохотити їх до більш глибокого вивчення геологічних дисциплін. Однак через обмеженість виділеного часу на вивчення мінералогії та петрографії, а також дистанційне навчання, викликане проблемами часу, походження назв мінералів та порід залишаються поза увагою студентів, нічого не говорить їм про характерні властивості, що часто відображаються в назві, є ніби мертвими, що не сприяє глибокому засвоєнню знань.

Виклад основного матеріалу. Правила за якими дають назву новому мінералу чи гірській породі, пройшли разом з мінералогією і петрографією тривалий етап розвитку і становлення. Безперечно, що назви природним каменям давалися ще й в доісторичні часи. З розвитком античних цивілізацій з'явилися назви, що збереглися до нашого часу. Класичними творами присвяченими опису мінералів є праця Теофраста «Про камені», Плінія Старшого «Природнича історія», один з томів якої присвячений каменям («Природнича історія копалин»). Найбільш ранньою вважається китайський твір «Сай-Хей-Дін» [2]. Ряд назв мінералів та порід тих часів в сучасному значенні не відповідає вихідному каменю, а встановлення походження назви є дуже складним.

Першочергово назви давалися за властивості якими володіли камені (інколи приписувані чи містичні), а також по місцю знахідки. Ці два підходи до утворення назв знайшли своє відображення і в майбутньому.

Наукова номенклатура назв почала формуватися з перетворенням мінералогії в повноцінну науку. Одним з ключових моментів на цьому шляху була діяльність Грегоро Аґріколи (1494-1555). Кількість нових назв в новий час почала невпинно зростати і на певному історичному відрізку вона сягнула більше 15 000 [3].

Загалом майже відразу визначились головні шляхи формування назв мінералів та порід, які остаточно сформувалися у XVIII ст., це – *ірраціональний* та *раціональний* підходи. Раціональний базується на тому, що назва несе в собі інформацію про мінерал – фізичні та хімічні властивості. Ірраціональна назва

майже нічого не відображає чи містить дуже мало інформації (навіть географічні назви мало що дозволяють дізнатися).

Родоначальником ірраціонального підходу є Авраам Г. Вернер (1750 – 1817). Завдяки його авторитету саме цей принцип на початку отримав перевагу. Першим мінералом котрий отримав персональну назву вважають **преніт**, названий Вернером в 1783 році на честь голландського полковника з Кейптауна *Хендріка фон Прена*, що вперше зібрав зразки на мисі Доброї Надії [3].

Одразу з появою першої власної назви виникла і різка критика цього методу з боку деяких сучасників Вернера, які вбачали в цьому його бажання прославитися [2]. В той же час серйозних аргументів у опонентів не було і з часом це стало доброю традицією в мінералогії, присвоювати мінералам персональні назви вчених та видатних людей. Однак суперечка, що виникла тоді триває і понині. Одним з визначних «раціоналістів», котрий відстоював саме наукові назви мінералів, у ХХ ст. був О.С. Поваренних – мінералог, доктор геолог-мінералогічних наук, професор, академік АН УРСР.

Не було єдності і серед прихильників раціонального підходу в утворенні назв. Боротьба між ними точилася за те, яким саме властивостям надати перевагу – фізичним чи хімічним. Суперечка закінчилася перемогою «хіміків» після 1850 року.

З метою контролю за введенням нових мінералів й назв мінералів, а також раціоналізації номенклатури мінералів в 1959 році Міжнародна мінералогічна асоціація (IMA) створила Комісію з нових мінералів і назв мінералів (CNMMN). Комісія переглядала основні аспекти мінералогічної номенклатури, включаючи синоніми мінералів та інші питання мінералогічної термінології. В липні 2006 р. на спільну вимогу Комісії з нових мінералів і назв мінералів (CNMMN) та Комісії по класифікації мінералів було створено Комісію з нових мінералів, номенклатурі і класифікації (CNMNC). Комісія 3 – 4 рази на рік публікує поточний перелік затверджених видів у якому вказується назва мінералу латиною, його кристалохімічна формула, дата і місце перших публікацій про мінерал. Список мінералів включає види відомі до 1959 р. (до створення IMA), зареєстровані після цієї дати, а також перевизначені (*Rd*) і перейменовані (*Rn*) внаслідок спеціальної процедури (*s.p.*). [3, 6, 8]. На березень 2023 року затверджено 5914 назв мінералів та 3084 гірські породи [6,7].

Традиційно склалося, що для утворення нових назв використовується грецька мова, в першу чергу для позначення фізичних властивостей. Латина використовується в більшості випадків при означенні хімічного складу. Як правило, для цього використовуються префікси та суфікси, котрі характеризують відповідні властивості. Здебільшого в назві мінералу відображається хімічний елемент, який входить до його складу, проте є і

зворотній зв'язок: кілька хімічних елементів названі від мінералів (берилій – берил) [2].

Досить цікавою є традиція давати назви мінералам ім'я міфічних істот, відображаючи при цьому або властивості або місце знахідки. Така традиція існувала з часів античності до кінця XIX ст. Прикладом є **егірін**, названий на честь скандинавського бога моря Егіра, знайдений в Норвегії, **іксіоліт** – від Іксіона, царя Фессалії, пов'язаного з царем Танталом, за зв'язок мінералу з танталом, **кецалькоатліт** – названий за блакитний колір, від імені бога моря тольтеків і ацтеків Кецалькоатля, а **тлалокіт** – за високий вміст води, також від бога ацтеків і тольтеків Тлалока [3, 8].

При обговоренні правомірності назв мінералів вони звичайно поділяються на дві категорії: *старі назви*, що вже є в літературі і *нові*, пропоновані для відкритих мінералів.

Старі назви. На ранніх етапах розвитку мінералогії через труднощі в обміні інформацією і відсутності засобів для точного визначення характеристик часто одному і тому ж мінералу присвоювалися кілька назв. При вирішенні питання в більшості випадків дотримуються *закону пріоритету*, за яким залишається найперша назва. Винятки з цього правила наступні:

- більш стару назву неможна застосовувати, якщо вона ідентична з раніше прийнятою назвою іншого мінералу;

- назва не повинна використовуватися, якщо попередня назва передбачає властивість, визначену невірно;

- більш давня назва не повинна мати перевагу, якщо вона запропонована без відповідного опису або опис даний настільки невірно, що визначити мінерал, то стара назва втрачає пріоритет.

- стара назва зберігається як *видова*, шляхом зміни статусу чи значення.

Анульована стара назва не повинна ніколи знову застосовуватися.

Крім того деякі назви мінералів є тепер синонімами і залишаються як назви різновидів.

Основні вимоги до **нових** назв мінералів наступні:

- повинно бути встановлено, що мінерал являється новим видом, а не просто різновидом старого мінералу;

- назва для нового мінералу повинна сама бути повністю новою;

- неможна використовувати стару назву, або щоб нова назва була подібна з будь якою старою назвою, застарілою чи такою що перебуває у використанні.

- наскільки це можливо назви повинні закінчуватись однаково на **-іт (-ite)** або в деяких випадках на **-літ (-lite)**. Грецька мова являється бажанішою. При утворенні назв мінералів допустимо також додавання суфікса **-іт (-ite)** до імен власних в сучасних мовах (географічні назви або персональні імена) чи назв

характеристичних хімічних складових; проте приєднання **-it (-ite)** до звичайних слів сучасних мов осуджується. Поганою практикою вважається комбінування слів грецької і латинської мов чи слів грецької, латинської і сучасної мови [3].

Сучасна номенклатура назв мінералів включає кілька груп (табл. 1).

Таблиця 1

Номенклатура назв мінералів [3]

Група	Склад групи
Персональні назви	- мінералоги та інші вчені; - назви мінералів котрі вийшли з вжитку, дані по іменам мінералогів; - колекціонери мінералів; - дослідники; - інші професії; - жіночі імена; - особисті імена, приховані в назвах мінералів; - назви, утворені від одних і тих прізвищ кілька разів; - назви мінералів дані в честь кількох людей або сімейств.
Назви по місцях знахідок	- назви по фізико-географічним одиницям земної поверхні; - назви утворені від політико-адміністративних одиниць; - назви по рудникам і родовищам.
Безособові назви (безликі)	- назви, похідні від інших мінералів; - назви, похідні від ботанічних термінів; - назви, дані по науковим інститутам і експедиціям; - назви мінералів по назвам компаній; - назви мінералів по назвам індіанських племен чи з використанням індіанських слів; - назви по міфологічним сюжетам.
Назви за хімічним складом	- назви від хімічних елементів; - хімічні префікси в назвах; - хімічні комбіновані назви; - назви, похідні від хімічних символів.
Назви від грецьких символів, що безпосередньо відображають фізичні й хімічні властивості	- кристалографічні назви; - назви, що відображають двійникування кристалів; - назви, які відображають спайність; - назви, похідні від кольору мінералу; - назви, похідні від блиску мінералу; - назви, які відображають інші фізичні властивості; - назви, що мають грецький корінь і відображають подібність між двома мінералами чи особливості знаходження мінералів - назви пов'язані з хімічними особливостями мінералів; - давньогрецькі назви.
Назви від латинських термінів	- назви, пов'язані з фізичними властивостями мінералів; - хімічні назви від латинських слів; - назви, утворені комбінацією латинських і грецьких термінів.
Назви на різних мовах	- німецька мова; - англійка мова; - мови народів СРСР; - романські мови; - арабська мова; - санскрит та інші мови Індії; - змішані мови.

Префікси в назвах мінералів	- префікси, пов'язані з фізичними властивостями; - різні префікси; - хімічні префікси.
Суфікси в назвах мінералів	- широко поширені суфікси; - мени звичні суфікси; - назви без суфіксів.
Використання символів в назвах мінералів	- поліморфізм; - політипія; - хімічні відмінності.

Назви більшості представлених в колекції кафедри географії НУЧК імені Т.Г. Шевченка мінералів і гірських порід мають «раціональне» походження і відображають ті чи інші їх властивості. На них припадає 50 з 72 назв мінералів (табл. 3) і 44 з 50 гірських порід (табл. 3). Деякі зразки з давніми назвами мають кілька версій їх походження.

Таблиця 2

Походження назв мінералів колекції кафедри географії НУЧК імені Т.Г. Шевченка [4, 5]

Персональні назви		
Підгрупа	Мінерал	Походження назви
<i>Мінералоги та інші вчені</i>	Біотит	<i>Жан-Батист Біо</i> , французький фізик, вивчав оптичні відмінності між слюдами (1774-1862)
	Карналіт	<i>Рудольф фон Карналл</i> , прусський гірський інженер (1804 – 1874)
	Сильвін	<i>Франсуа Сільвіус де ла Бое</i> , голландський лікар й хімік, (1614-1672)
Назви мінералів по місцях знахідок		
<i>назви по фізико-географічним одиницям земної поверхні</i>	Амазоніт	Ріка <i>Амазонка</i>
	Лабрадор	Півострів <i>Лабрадор</i>
	Лімоніт	Грец. «луг» – за знаходження в болотах і затоплюваних місцях.
	Польовий шпат (фельдшпат)	1. Від нім. « <i>feld</i> » – «поле» і староанг. « <i>spar</i> » – «шпат» – шпатовий камінь. 2. Нім. « <i>шпальтен</i> » розколюватися по тріщинах (вказує на досконалу спайність).
	Чароїт	Басейн р. <i>Чара</i> , Росія
<i>назви по рудникам і родовищам</i>	Алуніт	1. Від скорочення « <i>алюмініоліт</i> » мінерал, вперше знайдений на родовищі Толфа, Італія 2. Від лат. « <i>alumen</i> » – галун.
<i>незвичні і застарілі географічні назви</i>	Мусковіт	Від « <i>московське скло</i> » – вперше був описаний як мінерал з Московії.
	Халцедон	Від давньої назви м. <i>Халцедон (Халкедон)</i> – міста на березі Мармурового моря, Мала Азія
	Сердолік	Грец. « <i>сардоліт</i> » – камінь з Сарди (столиця Лідії)
Безособові назви (безликі)		
<i>назви, похідні від ботанічних термінів</i>	Малахіт	Грец. « <i>мальва</i> » – за зелений колір мінералу, що нагадує листя мальви
	Родоніт	Грец. « <i>троянда</i> » – за характерне забарвлення

назви, похідні від зоологічних термінів	Серпентин	Лат. « <i>serpens</i> » – «змія», за зовнішню подібність деяких мінералів до шкіри змії
назви по міфологічним сюжетам	Егірин	Від скандинавського бога моря <i>Egira</i> . Синонім «акміт» означає «вістря», по загостреному габітусу кристалів. На Заході <i>егірин</i> – синонім акміту.
Назви за хімічним складом		
назви від хімічних елементів	Кальцит	Лат. « <i>calx</i> » – вапно. Кальцій має те ж саме походження, складає вапняк, крейду
	Магnezит	За складом; містить магній
	Молибденіт	За складом. « <i>Молибден</i> » – з грецької « <i>свинець</i> »
	Сірка	З англійської мови від лат. « <i>sulfur</i> », старої назви цього елемента; термін близький до санскритського « <i>solvere</i> »
	Сидерит	За складом. Залістий (<i>sideros</i>) мінерал
	Хроміт	За складом. Містить хром – <i>chromium</i>
хімічні префікси в назвах	Мірабіліт	Від лат. « <i>sal mirable</i> » – дивна сіль. Синонім <i>глауберова сіль</i> названий на честь відкривача І.Р. Глаубером (1603 – 1668)
	Халькопірит	За складом: мідомісний (<i>chalcos</i>) мінерал, подібний на вигляд до піриту
Назви від грецьких символів, що безпосередньо відображають фізичні й хімічні властивості		
кристалографічні назви	Актиноліт	« <i>Промінь</i> » – часто знаходили у вигляді радіально-променистих агрегатів голкоподібних кристалів
	Сфен	« <i>Клин</i> ». За характерний габітус кристалів. Синонім – <i>титаніт</i>
назви, які відображають спайність	Лампрофіліт	« <i>Блискучий</i> » і « <i>лист</i> » – за блиск і спайність
	Лепідоліт	« <i>Лусочка</i> » – за лускувату, слюдисту будову
	Мікроклін	« <i>Маленький скіс/кут</i> ». За невелике відхилення між кутами спайності від 90°
	Ортоклаз	Від « <i>прямий</i> » і « <i>трищина</i> » – за прямий кут між площинами спайності
назви, похідні від кольору мінералу	Олівін	Від оливково-зеленого кольору
	Піротин	« <i>Червоність</i> ». За яскравість окрасу
	Хризотил-азбест	« <i>Золото</i> » і « <i>волокно</i> ». За колір і азбестоподібну будову.
назви, похідні від блиску мінералу	Лампрофіліт	« <i>Блискучий</i> » і « <i>лист</i> » – за блиск і спайність
	Селеніт	« <i>Місяць</i> ». За білі рефлекси, що роблять його схожим на місяць
назви, які відображають інші фізичні властивості	Апатит	« <i>Апатао</i> » – обманювати. Через подібність з берилом і флюоритом
	Барит	« <i>Важкий</i> », за високу питому вагу
	Графіт	« <i>Графо</i> » – писати
	Гірський кришталь	« <i>Кристалос</i> » – лід. В давнину вважався закам'янілим льодом
	Дистен (Кіаніт)	Дистен – дослівно « <i>подвійносилий</i> »: грец. « <i>ди</i> » – два і « <i>стенос</i> » – міцність, сила. Має різну твердість вдовж довгої та короткої осей. Кіаніт – « <i>блакитний</i> », за колір
	Мрамуровий онікс	За структурно-текстурними особливостями – масивний, напівпрозорий кальцит із смугастою будовою
	Пірит	Від « <i>вогонь</i> », через те, що при ударі стальним предметом з

		нього висікаються іскри
	Псиломелан	Від «гладкий» і «чорний» – мінерал гладенький на дотик і має чорний колір
назви, що мають грецький корінь і відображають подібність двох мінералів чи особливості знаходження мінералів	Піроксен	«Вогонь» і «чужий» – спочатку невірно вважалося, що він невластивий виверженим породам
	Сфалерит	«Зрадливий», «оманливий», «непостійний». Мінерал часто приймали за галеніт, проте він не містить свинцю.
назви, пов'язані з хімічними особливостями мінералів	Ангідрит	«Безводний», на відміну від гіпсу, подібного, проте гідратованого мінералу
	Енстатит	«Енстатес» – противник, опонент. Через тугоплавкість перед паяльною трубкою
	Нефелін	«Хмара» – при зануренні в сильні кислоти стає мутним
	Піролюзит	«Пірос» – вогонь і «люсіс» – мити. Дослівно – «той, що змиває вогонь» – за окислювальні властивості, використовується для знебарвлювання скла
давньогрецькі назви	Агат	Ріка <i>Ахатес</i> (сучасна Дірілло, можливо Карабі або Канітелло), о. Сицилія
	Азбест	«Негасимий» – помилкове уявлення, що якщо запалити, то полум'я неможливо буде погасити
	Аметист	«Не» і «п'яніючий», пов'язано з повір'ям, що уберігає від п'янства
	Гематит	Від «хайматітіс» – криваво-червоний
	Гіпс	«Гіпсос» – штукатурка. Давня назва, відносилася як до гіпсу, так і до зневодненого гіпсу, і до вапна
назви від грецьких слів	Галіт	«Сіль»
	Нефрит	«Нефрос» – нирка, через повір'я, що мінерал здатний полегшувати ниркові болі
Назви від латинських термінів		
назви, пов'язані з фізичними властивостями мінералів	Аурипігмент	« <i>Auripigmentum</i> » – золота фарба. За колір
	Моріон	« <i>Кристал чорного кольору</i> » – за кольором
	Целестин	« <i>Coelestis</i> » – небесний; за колір перших знайдених зразків
	Флюорит	« <i>Текти</i> ». За легкоплавкість в порівнянні з іншими мінералами з якими його часто плутають.
хімічні назви від латинських слів	Антимоніт	« <i>Антимоніум</i> » – сурма. Дослівний переклад « <i>проти ченців</i> » пов'язана з випадком отруєння монахів Штальгаузенського монастиря в 1460 р.
	Галеніт	« <i>Galena</i> » – свинцева руда чи окалина, що залишається після виплавки свинцю.
Назви на різних мовах		
німецька мова	Кварц	1. Від « <i>кварр</i> » – через специфічний скрегіт, що виникає при його розтиранні 2. Саксонське « <i>querklufertz</i> » – сікучі (поперечні) жили, яке могло скоротитися до « <i>querertz</i> », а потім і до « <i>quartz</i> » 3. Від старокорнуельської назви кристалічного кремнезему, що означає променистий кварц

	Рогова обманка	1. « <i>Horn</i> » – ріг і « <i>blenden</i> » – обманювати, заплутувати 2. Або від старонімецького слова, що означає будь-які темні призматичні мінерали, які трапляються в рудах, однак не містять видобувних металів
<i>романські мови</i>	Жадеїт	Від « <i>жад</i> » – спрощеного іспанського <i>piedro de jade</i> – нирковий камінь, через приписувану в XVI ст. здатність позбавляти болю в боці
<i>арабська мова</i>	Азурит	З перського, що означає «синій», по кольору мінералу
	Лазурит	Від перського «синій»
	Реальгар	Араб. «рудний порошок»
	Тальк	Похідне від араб. «талк» – жировик, масний на дотик
<i>санскрит та інші мови Індії</i>	Корунд	«Рубін»
	Кіновар	1. Інд. «кінобарі» – кров дракона. Так позначали червону смолу 2. Від середньолат. « <i>cinnabaris</i> » – має довгу історію, що простежується від перського слова що, очевидно, означає кров дракона. За червоний колір мінералу
	Опал	«Благородний камінь»

Найбільш цікаву історію походження назв із зразків кафедри мають лабрадор, сфалерит та егірін. Офіційно лабрадор був відкритий приблизно в 1770 р., хоча відомий був значно раніше, як вважається на півострові Лабрадор. Однак перші зразки надійшли з о-ва. Поль, розташованого неподалік зазначеного півострова.

Назва мінералу егірін не дуже відображає місце його знахідки – Норвегію, названий на честь Егіра, скандинавського бога моря.

Сфалерит перекладається з грецької як «оманливий, зрадливий». Ця назва була дана в XIX ст. і є так би мовити науковим вираженням «народної» назви даної саксонськими гірниками і рудокопами Верхнього Гарцу. Зовні подібний до галеніту, сфалерит ніяк не піддавався виплавці в тих умовах, і спересердя вони назвали його *Blende* – «обманщик» [1].

Таблиця 3

Назви гірських порід колекції кафедри географії НУЧК імені Т.Г. Шевченка [4, 5]

Назви порід від місць знахідок, географічних регіонів, фізико-географічних одиниць земної поверхні	
Андезит	від гірської системи <i>Анд</i> , де був знайдений
Боксит	від селище <i>Бокс</i> , Прованс, Франція.
Вулканічний туф	лат. « <i>тофус</i> » – давня назва вулканічних порід в Південній Італії
Габро	від <i>Габро</i> – місцевість в Північній Італії
Гагат	містечко <i>Гагас</i> , на узбережжі Середземного моря
Сієніт	1. від назви давнього міста в Єгипті – <i>Сун (Асуан)</i> ; 2. від гори <i>Сієна</i> (Єгипет)
Назви за головними породоутворювальними мінералами, мінеральним (хімічним) складом	
Амфіболіт	мінеральний склад: головні породоутворюючі мінерали амфіболи
Вапняк	за хімічним складом: головний компонент CaCO_3
Вапнистий скарн	за складом і умовами залягання. <i>Скарн</i> (швед.) – бруд, відходи
Галька кварцова	за мінеральним складом

Гіпс	від пороодоутворюючого мінералу
Датолітовий скарн	за головним пороодоутворювальним мінералом
Доломіт	за головним пороодоутворювальним мінералом
Епідотизований граніт	за мінеральним складом
Залістий кварцит	за мінеральним складом
Кварцит	за головним пороодоутворювальним мінералом
Лабрадорит	за головним пороодоутворювальним мінералом
Пісковик	назва зцементованої породи
Серпентиніт	за головним пороодоутворювальним мінералом
Фосфорит	за мінеральним складом
Хлоритові сланці	за мінеральним складом
Назви за структурно-текстурними особливостями, генезисом	
Валун	грубоуламкова незцементована порода діаметром 0,1 – 1 м
Вулканічне скло	за походженням і структурними особливостями. Синонім «обсидіан» походить від імені <i>Обсуса</i> , римлянина, який привіз його з Ефіопії
Граніт-пегматит	грец. «міцний зв'язок» – інтрузивна порода з характерною гіганто- або крупнозернистою структурою (розмір зерен > 1 см). Властива міцна пегматитова структура
Джеспіліт	за структурно-текстурними особливостями (кварцити з <i>яшмовими</i> прошарками)
Граніт-метасоматит	за умовами утворення – утворюється під час процесу <i>гранітизації метасоматичної</i>
Глинисті сланці	за ступенем зміни (метаморфізованістю)
Сланці	за структурно-текстурними особливостями: субпаралельна орієнтація породотвірних мінералів і здатність розколюватися на тонкі пластинки
Сланець горючий	за характерну сланцювату текстуру та горючі властивості
Сланці кристалічні	за структурно-текстурними особливостями
Назви за фізичними властивостями	
Кам'яне вугілля	кам'янистий вигляд і порівняно висока твердість
Лиственіт	за зеленими тонами забарвлення
Нафта	вірогідно від араб. « <i>нафта</i> » – витікати, просочуватися
Назви від грецьких символів	
Антрацит	« <i>антракітіс</i> » – вугілля
Граніт	« <i>гранум</i> » – зерно
Кремій	« <i>кремос</i> » – скеля
Мармур	« <i>сяючий камінь</i> »
Озокерит	« <i>озо</i> » – той, що має запах і « <i>керос</i> » – віск
Порфір	« <i>темно-червоний</i> », « <i>пурпуровий</i> », « <i>багряний</i> »
Порфірит	1. « <i>пурпуровий</i> », « <i>багряний</i> »; 2. від гори <i>Порфіритос</i> (Єгипет).
Назви від латинських термінів	
Конгломерат	« <i>конгломератус</i> » – зібраний, накопичений
Мергель	« <i>марга</i> » – рухляк
Пемза	« <i>пумекс</i> » – піна, зовні нагадує застиглу піну
Назви на різних мовах	
Базальт	1. араб. « <i>базаль</i> » – залізовмісний камінь; 2. грец. « <i>базанос</i> » – пробний камінь
Гнейс	від слов'ян. « <i>гнус</i> » – гнилий
Гравій	від фр. « <i>gravier</i> »

Крейда писальна	від нім. « <i>Kreide</i> » і властивості залишати слід при писанні
Опока	давньослов'ян. « <i>опока</i> » – скеля
Торф	1. нім. « <i>торф</i> »; 2. араб. « <i>тураб</i> »
Яшма	араб. « <i>яшб</i> »

Висновки. Система утворення назв гірських порід і мінералів сформувалася вже в другій половині XVIII ст. Суперечності між головними підходами (раціональним та ірраціональним), визначенні пріоритетності фізичних або хімічних властивостей в назвах, тривали кілька десяти років. Такі тривалі розбіжності в формуванні остаточних поглядів на номенклатуру назв призвели до того, що «ненаукові» назви міцно вкорінилися й існують дотепер.

Особливістю мінералогії в даному питанні є те, що тривалий час кількість мінералів яка використовувалася людиною була відносно невеликою, а кількість назв – значно більшою. Це пояснюється тим, що на ранніх етапах обмін інформацією був досить обмежений, а опис зразків неточний через недосконалість методів визначення, відповідно один і той же мінерал міг мати кілька назв.

Література

1. Бакс, К. Богатства земных недр: Пер. с нем. / Общ. ред. и предис. Г. И. Немкова. Москва: Прогресс, 1986. 384 с.
2. Вовченко, Р. Про етимологію назв мінералів в українській геологічній термінології / Р. Вовченко, Л. Бохорська, О. Полубічко. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політ». Серія «Проблеми української термінології»*. 2002. № 453. С. 113–121.
3. Митчел, Р. С. Названия минералов. Что они означают? Москва: Мир, 1982. 248 с.
4. Основи мінералогії та петрографії / Нестеровський В. А., Бортник С. Ю., Погорільчук Н. М., Ковтонюк О. В. К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. 448 с.
5. Теоретичний матеріал до практичних робіт з мінералогії та петрографії з основами літології: додаток до «Колекція мінералів та гірських порід кафедри географії НУЧК імені Т.Г. Шевченка» / В. Б. Слюта та ін. Прилуки : Прилуцька міська друкарня, 2022. 240 с.
6. International Mineralogical Association. URL: <http://cnmnc.units.it> (дата звернення: 6.04.2023)
7. Mindat.org. URL: <https://www.mindat.org> (дата звернення: 6.04.2023)
8. Українська мінералопедія. URL: <https://mineralopediaukraine.com> (дата звернення: 6.04.2023).

Summary

Nasiedkin I.Yu., Slyuta V.B., Ashykhmina A.A., Polyvana O.Yu., Savenko D.O. **The origin of Minerals and Rocks Names Collected at the Department of Geography of «Chernihiv Collegium named after T.G. Shevchenko» National University.**

The article highlights the main points of the history of the rules for the formation of mineral names and the main rules for the formation of new names. The contradictions that arose during its formation are briefly described. The authors considered the origin of the names of the collection of

minerals and rocks of the Department of Geography named after T.G. Shevchenko, which form its basis. Specimens with the most interesting origin of the names are indicated.

Keywords: *mineral, rock, collection, origin of names of minerals and rocks, mineralogy, petrography.*